

AZ EGRI DOMUS UNIVERSITATIS
ÉS LÍCEUM: OKTATÁS, TUDOMÁNY, MŰVÉSZET
1763–2013

Szerkesztette Petercsák Tivadar,
Líceum Kiadó, Eger, 2013, 499 lap

Az impozáns kötet borítóján, a könyv szándékára utaló cím alatt, félköríves levélkorszorúval övezve még további tartalmi eligazítást találunk: *Eszterházy 250*, felette az intézmény ovális címere *Eszterházy Károly Főiskola, Eger 1774* körirattal. A címtől eltérő évszám arra utal, hogy míg gróf Eszterházy Károly egri püspökként 1763-ban terjesztette Mária Terézia elé egyetemalapítási kérelmét, csatolva az intézménynek ott-hont adó épület („*az egyetem háza*”) tervét, addig az e célból emelt épületben 1774-ben kezdődhetett meg az oktatás, még ha nem is azon az (egyetemi) szinten, ahogyan azt létrehozója tervezte. A jelen kötet mindenesetre – Hauser Zoltán rektor előszava szerint – „*az egyetemnek tervezett épület keletkezésének történetét, annak művészeti értékeit, az itt volt és jelenleg is működő közgyűjteményeket, az épülethez kapcsolódó képzési formákat*” kívánja bemutatni. A változatos, mélyreható ismereteket feltételező terv megvalósítása szerteágazó szakértelmet igényelt. A 16 fejezetből álló könyv kidolgozásban 16 szerző vett részt. A szerzők és a fejezetek számának egybeesése persze inkább a véletlennek köszönhető, hiszen egyes szerzők több tanulmányt is készítettek, míg mások csak többszerzős fejezetekben működtek közre. Nem kapott viszont külön fejezetet maga az alapító püspök, hiszen, mint ahogyan az egyházmegyét ma vezető utód, Ternyák Csaba egri érsek a kötetet ajánló köszöntőjében írta: „*Itt ugyanis minden róla szól. Az épület az ő gondos, mindent aprólékosan megtervező elkötelezettségéről árulkodik, kezdve az egyetemi fakultásokat szimbolizáló freskóktól egészen a könyvtárban ábrázolt tudósok portréjáig.*” Ennek az elszántságnak és a megvalósításban kifejtett fáradhatatlan tevékenységnek állított emléket a főiskola, amikor 1990-ben felvette a püspök nevét.

Az egyes tanulmányok a vállalkozás sokoldalúságát tükrözik. Bár nem mindegyiküket szánták kifejezetten történelmi tárgyúnak, a történelmi áttekintés szinte egyetlen fejezetből sem hiányozhat, hiszen enélkül elképzelhetetlen lenne akár a Líceum működését elősegítő tudományos egységek, akár az egykor hozzá kapcsolódó oktatási területek tevékenységének ismertetése. Bár a szerkesztő az egyes tanulmányokat nem csoportosította, azokat a recenzens – tartalmuk alapján – mégis négy nagyobb egységbe sorolná. Az elsőbe tartozik Bitskey Istvánnak az előzményeket és a megvalósulást bemutató egyértelműen történelmi témát taglaló tanulmánya, valamint Ludányi Gabriellának két, az építéstörténetet ismertető, valamint a freskókat méltató fejezete. A másodikba tartozik négy tudományos egység (könyvtár, csillagda, múzeum, nyomda), a harmadikba hat

oktatási terület (teológus- és jogi képzés, érseki tanítóképző, felső kereskedelmi iskola, rajziskola, egyetemalapítási tervek a 20. században) ismertetése. A kötetet három, a II. világháborút követő időszakkal, nevezetesen az 1949-ben megindult tanárképzéssel és a felsőoktatás máig ható (de két fejezetbe tagolt) változásaival foglalkozó fejezet zárja.

A kötetet Bitskey István tanulmánya nyitja, amely egyszerűnek látszó címével (*Eger a barokk kori Közép-Európában*) ellentétben nemcsak a török uralmat átélt város lassú magához térését vázolja fel, hanem kitér a 18. századi magyarországi felsőoktatás helyzetére (vagy inkább elmaradottságára), ami végül a hiányok pótlására ösztönzött. Bemutatja Eszterházy püspök elődeinek az oktatás javítása érdekében tett szellemi és gyakorlati erőfeszítéseit, valamint a püspök érdeklődését, műveltségét befolyásoló hazai és külföldi tényezőket. Életteli leírást olvashatunk azokról a szellemi hatásokról, ill. azokról a társakról és barátokról, amelyek és akik a püspököt római tartózkodása alatt befolyásolták. Azt, hogy Mária Terézia végül elutasította az egyetemalapítás tervét, Bitskey arra vezeti vissza, hogy Eszterházy püspök arisztokrata voltánál fogva a rendi érdekeket képviselte az udvar dinasztikus politikájával szemben. Egy későbbi tanulmányban Ludányi Gabriella az elutasítás okai közül Barkóczy Ferenc esztergomi érsek – Eszterházy előde az egri püspöki székhelyben, érsekségéhez kapcsolódóan viszont a magyarországi tanulmányi ügyek legfőbb felügyelője is – és a püspökutód konfliktusát emeli ki. A királynő döntését tudomásul véve egyébként Eszterházy az elutasítás után maga is mindig csak *lyceum* néven említette művét. Az általa gyűjtött könyvek, valamint a felszerelés pedig az 1791-től működő iskolában szolgálta az oktatást és a tudományt.

Ludányi Gabriella két – művészettörténeti tárgyú – fejezetet is írt. Az építéstörténetben megismerkedhetünk a város újjáépítésével, a 18. században emelt épületeivel. Az Egert ismerő olvasó számára is nagy segítséget jelent, hogy szerző az egyes épületeket a mai városképbe (a mai utcanevekkel) is belehelyezi. Ebben a fejezetben olvashatunk a tervezett egyetem építészeti terveiről, az Eszterházy által kért tervmódosításokról (amelyekről inkább csak a levelezésekből szerezhetünk tudomást, hiszen eredeti tervrajz egyik változatról sem maradt ránk), megismerkedhetünk a tervezőkkel (Joseph Ignaz Gerl, Fellner Jakab, utóbbi nevét azért írhatjuk magyaros formában, mivel 23 éves korában Magyarországra – Tatára – telepedett), valamint a kivitelezőkkel (Francz József, Povolni János). A Ludányi által írt másik fejezet az épület freskóiról szól, az ábrázolt valós vagy elképzelt események ismertetésével, a történeti vagy a festőkkel kortárs személyek azonosításával. Valós esemény például a könyvtár mennyezetén feltűnő tridenti zsinat, elképzelt az orvostudományt jelképező boncolás. Történeti személyek a szentek vagy a cenzúra jelenetben feltűnő Kálvin és Melanchthon, két protestáns a katolikus intézmény freskóján, kortárs – többek között – Madarassy János matematikus és csillagász vagy Markhot Ferenc orvosdoktor, aki Egerben ugyanabban az évben, 1769-ben indította meg az orvosképzést, amelyikben a nagyszombati egyetem orvoskarát felállították. Kezdeményezése azonban – a megfelelő engedélyek hiányában – néhány év

múlva kifulladt. Ebből a fejezetből ismerhetjük meg az épület freskóit készítő Johann Lucas Krackert, és a munkáját folytatni akaró, de elődjét a halálban tragikusan hamar követő segédjét, Joseph Zacht (aki veje volt). Haláluk után kapott lehetőséget a munka folytatására Franz Sigrist, majd a magyarországi barokk freskófestészet legkiválóbb és ezért talán legtöbbet foglalkoztatott művésze, Franz Anton Maulbertsch.

A tudományt és az oktatást szolgáló egységeket ismertető tanulmányok sorában Löffler Erzsébetnek az egri főegyházmegyei könyvtárról, Petercsák Tivadarnak a csillagdáról, Bujdosné Pap Györgyinek az érseki líceum múzeumáról, valamint Verók Attilának az érseki nyomdáról írt tanulmányát olvashatjuk. A történeti háttér felvázolására ezekben a fejezetekben is szükség van, szereplői persze többnyire ugyanazok a püspökök vagy más egyházi tisztségviselők, akik az egri felsőfokú oktatás előkészítésében közreműködtek. Tartalmi ismertetésük helyett a recenzens hadd elégedjen meg egy-egy tanulságos megállapításuk felidézésével. Löffler Erzsébet írásából megtudhatjuk, hogy Eszterházy nem elsősorban olyan kéziratokat és bibliofil könyveket gyűjtött, amelyek értékét régiségük vagy esztétikus küllemük határozta meg, hanem a tudományos kutatásban és a jövődöbéli oktatásban hasznosítható műveket. Olvashatunk a könyvtár rendkívül látványos, tölgyfából készült gazdag berendezéséről is, s értékelhetjük a fejlődést Telekesy István püspök négy diófa állványon tartott „*könyvtárától*” (amiről Bitskey tanulmányában olvashatunk) az Eszterházy korabeli, zsúfolt polcokra került sokezeres állományig. Petercsák Tivadar és Bujdosné Pap Györgyi fejezeteinek összevetése azzal a tanulsággal jár, hogy míg a csillagda nagy fáradsággal beszerzett, költséges műszerei az egyetemalapítás elmaradása miatt évtizedekig kihasználatlanul heverték és lassan elavultak, addig a püspökök (1804-től érsekek), kanonokok, egyházi és világi személyek adományaiából hogyan gyarapodhatott a líceum múzeumi gyűjteménye, amit – alkalmi kiállítások rendezése után – összességében végül csak 1920-ban nyitottak meg a nagyközönség előtt. Verók Attila fejezetének legfőbb tanulsága, hogy a püspöki (majd érseki) nyomda hogyan tudta kiszolgálni mind az egyház teológiai vagy vallásos kiadványok iránti igényeit, mind a szélesebb olvasóközönség érdeklődését.

Már a tudományos egységeket ismertető tanulmányokból is kiderülhet, hogy milyen törést okozott az egyházi fenntartású egységek történetében a II. világháborút követő időszak. Löffler Erzsébet a könyvtár története legszomorúbb eseményének tartja az 1949-i államosítást, hiszen a gazdag könyvanyag 1954-ig zárva volt, s a szükséghelyeken való gondatlan tárolás az állományban is veszteségeket okozott. A csillagda továbbélését elősegítette, hogy panoráma-kivetítő berendezése már régóta turista látványosságként szerepelt. A múzeum értékeit viszont beolvasztották a városi múzeum anyagába, a nyomdát pedig állami felügyelet alá helyezték, önálló létét tehát mindkettő elveszítette. Utóbbi egyik – 1843-ban készített – muzeális értékű sajtója az 1970-es években még üzemképes állapotban volt, megtalálható a Heves megyei Nyomdavidálat műhelyében, sajnos ennek további sorsáról nem ír a szerző. Szerencsére az épületet nem próbálták „szocreál” stílusban átépíteni, sem a freskókat ugyanennek az igénynek meg-

felelően átfesteni, a szocialista korszakot így csak a csillagda tetejére emelt nagyméretű vörös csillag hirdette. (Az ezt a 371. lapon illusztráló fénykép ugyanakkor az épület külső leromlásáról is tanúskodik.)

Talán még inkább kidomborodik ennek a korszaknak a rombolása az egyes oktatási területek – részben ugyancsak (néha több) évszázados előzményekkel rendelkező, de szisztematikusan a 18/19. századtól élő – múltjának, vagy külön a működésükre felállított intézményeknek a sorsában. A szerzőket itt nem minden esetben segítette gazdag forrás- vagy szakirodalmi anyag, hiszen a pusztítás ezeket sem kímélte. Források és szakirodalmi előzmények hiányára panaszkodik a papnevelésben központi szerepet játszó teológusképzésről szóló fejezet szerzője, Szecskó Károly is. (A debreceni illetőségű recenzens ugyanakkor örömmel fedezte fel, hogy szerző szinte egyetlen kivételnek az Egerből a debreceni püspöki székhelybe emelt Bosák Nándor egyik tanulmányát tekinti.) A töröktől visszafoglalt Egerben a papnevelő szeminárium egyébként Telekesy István püspök erőfeszítései révén 1705-ben kezdhetett el működését. A bizonyos időszakok kutatását nehezítő forráshiány ellenére mégis ez a fejezet az első, amelyben táblázatokkal találkozunk (egyelőre persze csak a hallgatói létszámadatokat tükrözve). A felső szintű képzési formák történetében Egerben kiemelkedő szerepet játszott a jogászképzés is (a megfelelő fejezet szerzője Bujdosné Pap Györgyi). Története a Foglár György kanonok által 1740-ben létrehozott alapítvánnyal kezdődött. A Mária Terézia-korabeli *Ratio Educationis* egyébként komoly szerepet biztosított az akadémiai (az egyetemnél alacsonyabb szintű) jogászképzésnek, mivel attól színvonalas hivatalnokképzést várt el. Persze mind a teológus-, mind a jogászképzésnek voltak nehezebb időszakai is. II. József még a teológusképzést is állami ellenőrzés alá szerette volna vonni, a napóleoni háborúk idején azért kellett szüneteltetni az oktatást, mert a líceum épületében kórházat rendeztek be, az 1848/49-i szabadságharcot követő Bach-korszakban újra az állam avatkozott be (többek között a német oktatási nyelv erőltetésével). Ezeket a nehézségeket a két képzés átvészelte, a II. világháborút követően azonban Egerben mindkettőt megszüntették (a teológusképzést 1945-ben, a jogászt 1949-ben).

A fenti két képzési formánál sokkal rövidebb időtartamú volt a rajziskola (fennállása: 1827–1883, a fejezet szerzője Czeglédi László), az érseki tanítóképző (1828–1959, Bartók Béla) valamint a fiú felsőkereskedelmi iskola (1921–1948, ugyancsak Bartók Béla) működése. A különféle képzési formák és a számukra felállított iskolák ismeretése ugyanakkor arra is rádobhatheti az olvasót, hogy milyen élénk diákélet folyt az elmúlt időszakokban öntevékeny egyesületekben, olvasó vagy önképző körökben. Néha ez persze a tanulás rovására is mehetett, így például a tanítóképző vezetőinek egy időben a rossz tanulmányi eredmények miatt nemcsak a tánciskola működését kellett felfüggeszteniük, hanem diákjaik sportolási lehetőségeit is korlátozták. A tanítóképző története persze a diákok nem mindig fegyelmezett szórakozásaira is számos példát szolgáltat. A rossz tanulmányi eredmények, a fegyelmezetlenség azonban nem akadályozhatták meg egy-egy kiemelkedő életpálya alakulását. A diákélet örömeibe

belekóstoló, magyarból harmadéves korában megbukó Ziegler Géza utóbb a magyar irodalom egyik legszebb regényét írta. Igaz, akkor már Gárdonyi Gézának hívták. A 19. század végén egyébként feléledtek a líceum egyetemmel emelésének tervei, amelyek a II. világháború után még erősebb lendületet vettek. Szecsó Károly újabb fejezetéből megtudhatjuk, hogy milyen kezdeményezéseket tett az egyház (mindenekelőtt Mindszenty József esztergomi, valamint Czapi Gyula egri érsek) egy katolikus egyetem felállítására (amit ekkor Szent Istvánról neveztek volna el). A jogakadémiát már át is szervezték Katolikus Jog- és Államtudományi Karrá. Az 1947-i választásokat követő kommunista hatalomátvétel, amit 1948-ban az oktatás államosítása követett, véget vetett ezeknek a próbálkozásoknak.

A különféle oktatási intézmények felszámolása után elárvult líceumban 1949-ben kezdődött újra felső szintű oktatás, amikor Debrecenből idehelyezték az eredetileg ott alapított pedagógiai főiskolát. Az általános iskolai oktatás 8 évre való kiterjesztése új típusú tanárképzést tett szükségessé, amit a sebtében felállított főiskoláknak kellett ellátni. Nagy József fejezete ugyan a tanárképzés 40 éves történetéről (1949–1990) szól, tanulságai azonban különösen a kezdeti időszak problémáiba engednek betekinteni. A kialakításkor az addig egyházi kezelésben (tulajdonban) lévő épület bizonyos helyiségeit az új hatalom puccszerűen foglalta el, s a távozásra kényszerítetteknek még azt is megtiltották, hogy a berendezést vagy az oktatásban korábban használt felszereléseket magukkal vigyék. Az új intézményt a város hagyománytisztelő lakossága sem fogadta szívesen, hiszen az ekkor még őszintén demokratikus fiatalok reggelenként mozgalmi dalokat énekelve vonultak a diákotthonból a líceumba. Aligha váltott ki együttérzést az oktatói karban vagy a lakosságban az, hogy az intézménynek 1969-ben fel kellett vennie a vietnami pártvezető, Ho Si Minh nevét. Pedig az oktatás kezdettől fogva magas szinten folyt, a főiskola alapító tanári karából a debreceni egyetem több későbbi oktatója került ki: Bot György vegyész, Némedi Lajos irodalmár/germanista, Papp István nyelvész és Rapcsák András matematikus professzorok, továbbá Kiss Tihamér pszichológus és Walkóné Békés Ágnes irodalmár/anglista (sajnos az ő neve a 361. lap tablóján rosszul, Békési formában szerepel).

A kötetet záró két fejezet (Hauser Zoltán, Zám Éva, *Fordulat és átalakulás a felsőoktatásban [1991–2000]*; Lőrincné Thiel Katalin, Mátyás Ferenc, Kis-Tóth Lajos, Koncsos Ferenc, *A változások évtizede a főiskolán [2001–2012]*) a jelenkorba vezeti az olvasót. A kézirat lezárását megelőző húsz év alatt sok új szakkal bővült a képzés, a növekvő tudományos, oktatási és szervezeti feladatoknak megfelelően átalakult a főiskola szerkezeti felépítése. Több szakon kifutóban van a főiskolai képzés, s új, a Bolognai rendszernek megfelelő (BA, MA szintű) akkreditált egyetemi szakok indultak. Egy fénykép szerint 2012-ben a Történettudományi Doktori Iskolában lezajlott az első PhD értekezés megvédése is. Szinte minden megtörtént annak érdekében, hogy az intézmény egyetemenként folytathassa oktatási tevékenységét.

Végső értékelésként megállapíthatjuk, hogy a kötet egésze – bár tanulmányainak színvonala természetesen nem lehetett egyenletes – tudományos igénnyel készült, szerzői szívesen hivatkoznak az – egyes esetekben meglehetősen gazdag – szakirodalomra, amiről néhány fejezetben szinte historiográfiai mélységű áttekintést is találhatunk. Legfontosabb megállapításait közel 20 lap terjedelmű angol nyelvű fordítás foglalja össze, amit a rövidítések jegyzéke, irodalomjegyzék, névmutató és a kötet szerzőinek bemutatása követ. A reprezentatív megjelenést szolgálják a jó minőségű fényképek. (A számos fényképész közül hadd emeljük ki Szántó György, Lónyainé Nagy Éva és Balogh Ferenc nevét.) Az olvasót kevés – inkább csak formai – következetlenség zavarhatja. Tetszetős ötlet például a „lábjegyzeteknek” a szövegtükörön kívül, az oldalsó margó mellett való elhelyezése, de ez nem minden esetben vált be. A főszöveg amúgy is viszonylag kis betűnagyságánál is kisebb betűik, halványkék színük eleve megnehezíti olvasásukat, s a szöveggel párhuzamos elhelyezés (ami kétségtelenül jobb a szöveget követő végjegyzetekenél) sem mindig valósul meg. Mivel a szövegtükör nagysága kötött, az átlagosnál hosszabb jegyzetek szövege nem fér el a rendelkezésre álló margón, hanem átcúsúszik a következő oldalra. A freskókról szóló fejezetben szerző ezt úgy akarja elkerülni, hogy a 11. lábjegyzettől kezdve előrébb hoz egy jegyzetcsoportot (amely így a megfelelő szöveg helyett egy egész oldalas kép mellé kerül), a Johann Lucas Krackerre, majd Joseph Zachra vonatkozó, több mint egy oldalnyi margót kitevő ismertetések hossza miatt azonban a későbbi jegyzetek akár 3–4 oldallal is a hivatkozásnál hátrébb csúszhatnak. Sajnos így az olvasó nem igazán tudja követni a jegyzeteket, amelyek pedig sok esetben (mint például az említett két festő esetében) fontos, akár a főszövegben is megjeleníthető ismereteket közölnek. Ugyanakkor könnyen elsikkadhatnak azok a – valóban jegyzetekbe kíváncsi – periférikus adalékok, amelyek a szövegek szereplőit életközelve tudják hozni. (A 86. laphoz tartozó, de a 90. lapon található 112. lábjegyzetből tudhatjuk meg például, hogy Kracker halála miatt Markhot Ferenc panaszt tett egyik orvostársa ellen, aki ópiummal kívánta gyógyítani az alkoholizmusban szenvedő festő álmatlanságát.)

A recenzensnek a lényegre nem vonatkozó zsörtölődése persze nem csökkentheti a mind kivitelezésében, mind tartalmában magas színvonalú kötet értékeit, amely akár a szakemberek, akár a laikus olvasó előtt méltón tudja bemutatni a 250 éves líceum történetét és őrizni a létrehozásán fáradozó és működését elősegítő személyek emlékét.

iff. Barta János